Frans-Paul van der Putten

DE WEDER-OPSTANDING VAN CHINA

Van prooi tot wereldmacht

2020 Prometheus Amsterdam

Opgedragen aan mijn ouders

© 2020 Frans-Paul van der Putten
Omslagontwerp Jan van Zomeren
Foto omslag Tom Pennington/Getty Images
Foto auteur Bob Bronshoff
Cartograaf Yde Bouma
Lithografie afbeeldingen BFC, Bert van der Horst, Amersfoort
Zetwerk Elgraphic
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 4136 3

1

De schok (1840-1842)

Op 2 juli 1840 voer een groep Britse marineschepen de haven van Dinghai binnen. Deze stad ligt op een eiland vlak voor de Oost-Chinese kust, iets ten zuiden van Shanghai. De gebeurtenissen die volgden op het verschijnen van de Britse schepen, zijn gereconstrueerd door de Chinese historicus Mao Haijian.[1] Na twee dagen zonder bijzondere voorvallen ontving de Chinese districtsbestuurder in Dinghai een geschreven bericht van de bevelhebber van het Britse eskader. Het moet met enige aarzeling zijn geweest dat hij het bericht in ontvangst nam. Dit was namelijk niet opgesteld met de uitingen van respect en onderdanigheid die vereist waren voor geschreven berichten van buitenlanders aan Chinese overheidsfunctionarissen. Tegen het protocol, maar enigszins begrijpelijk gezien de dreigende aanwezigheid van Britse oorlogsschepen in de haven, werd het bericht aangenomen en gelezen. Het bleek een eis tot overgave van de stad. Hoogst verontrust begaf de districtsbestuurder zich aan boord van het Britse vlaggenschip om te vragen wat dit te betekenen had.

De Britse marine was naar China gekomen als gevolg van een geschil over de handel in opium in de stad Guangzhou (toen bekend als Kanton), in het zuiden van China. Guangzhou was destijds de enige plaats in China waar buitenlanders handel mochten drijven met Chinezen. Een reden waarom de Chinese overheid al in de achttiende eeuw Guangzhou de meest geschikte plaats daarvoor achtte, was

dat de stad landinwaarts aan een rivier lag.[2] De meeste andere Chinese zeehavens lagen aan de kust, maar om Guangzhou te bereiken moesten schepen die uit het buitenland kwamen, eerst een stuk door de Parelrivierdelta varen. De belangrijkste verantwoordelijkheid van de Chinese keizer was het handhaven van de orde in zijn rijk. Daarom wisten lokale ambtenaren overal in China dat hun functioneren in eerste plaats werd beoordeeld naar hun vermogen om in hun district maatschappelijke onrust te voorkomen.

Omdat Guangzhou landinwaarts ligt, had de lokale overheid de mogelijkheid de vertrekroute van buitenlandse handelaren te blokkeren. Bovendien konden de autoriteiten de toevoer van voedsel en water afsluiten, mocht dat nodig zijn. Met deze drukmiddelen achter de hand was de overheid ervan verzekerd dat ze greep had op het gedrag van de buitenlandse kooplieden, die tijdens hun verblijf gedwongen waren op een speciaal voor hen gecreëerd bedrijfsterrein buiten de stad te blijven. Op dat terrein bevonden zich factorijen, gebouwen die zowel als opslagplaats, kantoor en als woning dienden. Bovendien mochten de buitenlanders alleen handelen met een beperkt aantal Chinese handelaren, die verantwoordelijk waren voor het gedrag van hun buitenlandse zakenpartners. Buiten het jaarlijkse handelsseizoen werden de buitenlanders geacht Guangzhou te verlaten. Ook deze maatregelen dienden ertoe de autoriteiten meer greep op buitenlandse bezoekers te geven.

Lange tijd liep de buitenlandse handel via Guangzhou grotendeels naar wens van de Chinese regering. De handel vormde een bron van overheidsinkomsten, want er werd belasting op geheven, en de omvang van de handel nam toe. Geleidelijk was het aantal buitenlanders dat naar Guangzhou kwam om handel te drijven, groter geworden. Aanvankelijk kwamen vooral de Nederlandse en Britse Oost-Indische compagnieën naar China. Later volgden soortgelijke handelscompagnieën uit Frankrijk, België, Denemarken en Zweden. En uiteindelijk kwamen er ook veel kleinere handelsondernemingen, vaak Britse of Amerikaanse, naar Guangzhou. De Chinese autoriteiten verloren daardoor steeds meer hun greep op de buitenlanders. Dit

vormde een probleem omdat een deel van hen opium smokkelde, die in de wijdvertakte Parelrivierdelta ongezien aan land kon worden gebracht. De handel in opium was verboden in China, maar buiten opium was er op de Chinese markt geen grote vraag naar buitenlandse producten. Opium uit Brits-India was in China een luxeproduct dat status gaf aan de gebruikers.[3] Het werd gemengd met tabak en vervolgens in een pijp gerookt. De smokkelhandel in opium was bijzonder lucratief voor de vaak Britse handelaren en voor de Britse Oost-Indische Compagnie, die het in India produceerde.

In 1839 had een hoge Chinese ambtenaar, Lin Zexu, in Guangzhou een grote hoeveelheid opium van de buitenlanders in beslag laten nemen en vernietigen. Om de handelaren te dwingen hun opium over te dragen, had Lin alle buitenlandse kooplieden verboden hun factorijen te verlaten. De toevoer van water en voedsel had hij stopgezet. Het drukmiddel werkte, en algauw droegen de kooplieden hun opium over. De blokkade van de factorijen werd opgeheven en een aantal handelaren die door de Chinese overheid als de voornaamste opiumsmokkelaars werden beschouwd, moest beloven China te verlaten en nooit meer terug te komen. Tot zover leek het antidrugsbeleid van Lin een succes. Een probleem was alleen dat onder de buitenlanders die tijdelijk in de enclave opgesloten hadden gezeten, ook personen waren die niets met de opiumsmokkel te maken hadden. Daar kwam nog bij dat de vertegenwoordiger van de Britse regering die toezicht hield op de handelsbelangen van zijn land in Guangzhou, Charles Elliot, eveneens opgesloten had gezeten. Elliot had, om een einde te maken aan de crisis, de Britse opiumsmokkelaars beloofd dat zijn regering de kosten voor de in beslag genomen opium zou vergoeden. Het conflict tussen China en buitenlandse opiumsmokkelaars werd zo een conflict tussen China en Groot-Brittannië.

De districtsbestuurder van Dinghai, Yao Huaixiang, wist van de problemen in Guangzhou, maar beschouwde dit als een lokaal probleem met smokkelaars in een stad die zo'n 1200 kilometer verwijderd van de zijne lag. Zijn grootste zorg was dat de buitenlandse handelaren misschien zouden proberen hun opium via alter-

natieve havens, zoals Dinghai, het land in te smokkelen, omdat dit via Guangzhou niet meer mogelijk was. Intussen was de zaak aan Britse zijde echter flink geëscaleerd. Op 20 februari 1840 had in Londen de toenmalige Britse minister van Buitenlandse Zaken Lord Palmerston een brief geschreven aan de premier van China (die overigens niet bestond, want de keizer gaf persoonlijk leiding aan de regering). Palmerston was niet zomaar een minister van Buitenlandse Zaken van zomaar een Europees land. Zijn vader had hem al vanaf zijn vroege jeugd voorbereid op het beroep van diplomaat en hij was lange tijd minister van Buitenlandse Zaken in een tijd dat Groot-Brittannië op het toppunt van zijn macht was. Ook persoonlijk had Palmerston veel aanzien. Een paar maanden voordat hij zijn brief aan de Chinese regering schreef, was hij getrouwd met de zus van de Britse premier, Lord Melbourne, de mentor van de nog jonge koningin Victoria. Als geen ander meende Palmerston te weten wat goed was voor de Britse belangen in de wereld, en doorgaans was hij bereid grote risico's te nemen om zijn zin te krijgen.

In zijn brief aan de 'premier' van China schreef Palmerston dat de Britse regering een aantal eisen had in verband met het incident in Guangzhou.[4] Ten eerste teruggave van de in beslag genomen opium of, als dat niet kon, een financiële vergoeding. Ten tweede genoegdoening voor de belediging die de Britse Kroon was aangedaan door het opsluiten van de Britse vertegenwoordiger, en garanties dat Britse overheidsvertegenwoordigers in het vervolg met passend respect zouden worden behandeld. Ten derde het afstaan aan Groot-Brittannië van een of meer eilanden voor de Chinese kust. Ten vierde het aflossen van schulden die inmiddels failliet gegane Chinese handelshuizen hadden bij Britse handelaren. Palmerston had eveneens al besloten dat China voortaan Britse handelaren toegang zou moeten geven tot meer havens dan alleen Guangzhou, maar dat had hij niet in zijn brief opgenomen. Ook noemde hij daarin geen concrete eis wat betreft de handel in opium, maar adviseerde hij de Qing-regering wel iets te doen aan de gebrekkige en volgens hem inconsistente handhaving van de Opiumwet. Als die handhaving niet beter kon,

Lord Palmerston.

was het naar zijn mening beter de handel in opium te legaliseren.

Om de Chinese regering te dwingen aan deze eisen te voldoen en aangezien de communicatie zo traag verliep, stuurde Palmerston tegelijk met de brief meteen maar een oorlogsvloot plus grondtroepen naar China. Deze aanvalsmacht, samengesteld uit eenheden afkomstig uit Groot-Brittannië en Brits-Indië, had als opdracht om direct bij aankomst een blokkade in te stellen van de voornaamste Chinese havens en om 'een geschikt deel van het Chinese grondgebied' te bezetten totdat aan alle eisen voldaan zou zijn. Een aanvullende eis was dat de kosten voor deze militaire expeditie door China vergoed zouden worden. Dit alles stond in Palmerstons brief, die feitelijk een oorlogsverklaring was van Groot-Brittannië aan het Chinese keizerrijk.

De brief was nog niet overhandigd aan de Chinese overheid op het moment dat districtsbestuurder Yao het Britse vlaggenschip bezocht om te vragen wat er aan de hand was. De brief was namelijk nog bij Charles Elliot, die rond deze tijd probeerde hem via Xiamen, een andere havenstad, aan de Chinese autoriteiten te overhandigen. Die namen de brief echter niet in ontvangst omdat ze daartoe niet bevoegd waren. Alle communicatie met buitenlanders van overzee moest van de keizer via Guangzhou lopen. In de haven van Dinghai werd Yao door de Britse bevelhebber mondeling op de hoogte gesteld van de situatie. Deze bevelhebber, James Bremer, was overeenkomstig zijn instructies van plan Dinghai te bezetten om van daaruit de blokkade van Chinese zeehavens uit te voeren. Yao beklaagde zich bij Bremer dat de Britse marine op het punt stond zijn stad aan te vallen terwijl de problemen gerelateerd waren aan de situatie in Guangzhou. Dan was het toch logischer dat ze Guangzhou zouden aanvallen? Bremer was niet onder de indruk van deze redenering, en gaf de magistraat tot de volgende dag om zich over te geven.

Toen daaraan geen gehoor werd gegeven, gaf Bremer om halftwee op 5 juli 1840 het bevel het vuur te openen. Volgens historicus Mao Haijian hadden de Britten slechts negen minuten nodig om de kustbatterijen en Chinese oorlogsschepen die in de haven lagen uit te schakelen. Vervolgens gingen Britse grondtroepen aan land en brachten ze veldgeschut in stelling om de bestorming van Dinghai voor te bereiden. Toen ze de volgende dag de stad aanvielen, ontdekten ze dat het garnizoen 's nachts gevlucht was. Dinghai en het eiland waarop het lag, Zhoushan, waren in Britse handen. Aan Chinese zijde waren er minstens dertien doden gevallen, de Britten hadden geen verliezen geleden. Onder de Chinese slachtoffers waren de regionale militaire commandant, die gewond raakte en later overleed, en districtsbestuurder Yao, die zelfmoord pleegde. De slag om Dinghai was niet de eerste schotenwisseling van de Opiumoorlog, want er waren eerder op andere locaties al schermutselingen uitgebroken tussen Britse en Chinese marine-eenheden. Maar Dinghai was wel het begin van de systematische Britse aanval op het Chinese keizer-

rijk die Palmerston voor ogen had. Vanuit haar nieuwe steunpunt op Zhoushan stelde de Britse marine op diverse plekken langs de Chinese kust blokkades in. De Opiumoorlog was begonnen.

China's internationale positie voor de oorlog

Sinds 1820 was Aisin Gioro Minning de keizer van China. In de zeventiende eeuw hadden Minnings voorvaderen vanuit Mantsjoerije (dat ten noordoosten van China lag) heel China veroverd en een dynastie gesticht die ze Grote Qing (naar *qing*, helder) noemden. Sindsdien kwamen alle keizers van China uit de Aisin Gioro-clan. Nadat de Mantsjoes onder leiding van de Aisin Gioro de macht in China hadden overgenomen, hadden zij Mantsjoerije en China samengevoegd in een enkel rijk, waarbinnen China het economische en politieke zwaartepunt vormde. Ook voegden zij Mongolië, Taiwan, Tibet en een groot deel van Centraal-Azië toe aan het Rijk van de Grote Qing. Het China van de Qing-dynastie was daardoor flink wat groter dan het China van de Ming-dynastie, de voorgangster van de Qing.

Han-Chinezen vormden veruit de grootste etnische groep in het Chinese keizerrijk van de Qing-dynastie. De Mantsjoes heersten niet alleen over, maar ook met, de Han-Chinezen. Het grootste deel van de ambtenaren en militairen was Han. Wel moest het mannelijk deel van de Han-bevolking ten tijde van de Qing-dynastie, als teken van onderwerping, de traditionele haardracht van de Mantsjoes overnemen. Dit betekende dat zij hun voorhoofd kaal moesten scheren en de rest van het hoofdhaar in een vlecht dienden te dragen. Hoewel de Aisin Gioro-clan Mantsjoe was, presenteerde deze zich als een traditionele Chinese keizerlijke dynastie. De Mantsjoes kozen voor de voormalige Ming-hoofdstad Peking (ook bekend als Beijing) als het centrum van hun nieuwe rijk.

In het Chinese keizerrijk waren stabiliteit en effectief bestuur van oudsher diepgewortelde politieke waarden. In het traditionele politieke systeem van China speelde het Hemels Mandaat een centrale rol.[5] Volgens dat concept had de keizer als taak namens de hemel de maatschappelijke en natuurlijke orde op aarde (*tianxia*, dat wat zich

Aisin Gioro Minning, de Daoguang-keizer.

onder de hemel bevindt) te handhaven. Daarom werd de keizer van China ook de Zoon van de Hemel genoemd, en de heersende dynastie heette de Hemelse Dynastie. Orde was een teken van keizerlijke bekwaamheid en daarmee van legitiem bestuur. Ernstige verstoringen van de orde, zoals grote natuurrampen en opstanden, waren daarentegen signalen dat de keizer zijn mandaat had verloren. Als in zo'n situatie iemand van buiten de dynastie de macht greep en de orde wist te herstellen, dan kon hij claimen de nieuwe legitieme heerser te zijn en het Hemels Mandaat te bezitten. Op deze wijze kon een nieuwe dynastie worden gecreëerd.

Naar Chinese keizers wordt doorgaans niet verwezen met de eigen naam maar met de naam van de regeerperiode. De regeerperiode van

Minning heette *daoguang*, naar de Chinese woorden voor 'weg' en 'licht'. Hij is daarom bekend geworden als de Daoguang-keizer. Hoewel hij geen groot strategisch denker of doortastend vernieuwer was, deed hij als keizer zijn best het keizerrijk en bestuurlijke systeem dat hij van zijn voorgangers had geërfd, in stand te houden.[6] De intensiefste buitenlandse betrekkingen onderhield de Qing-dynastie met diverse buurstaten in Oost-Azië en Zuidoost-Azië, zoals Korea, Vietnam, Ryukyu (nu een deel van Japan), Siam (Thailand) en Birma (Myanmar). Deze buurlanden werden door de Qing-regering als vazalstaten beschouwd. In diplomatiek en ceremonieel opzicht erkenden die landen doorgaans de Chinese keizer als de gezaghebbendste heerser in een hiërarchisch systeem van Aziatische vorsten. In politiek-bestuurlijke zin bleven ze autonoom. Wat de Qing-dynastie verwachtte van deze vazalstaten, was dat ze het oppergezag van de Chinese keizer erkenden en dat ze niets zouden doen dat de veiligheid van China kon bedreigen. In ruil daarvoor bood het Chinese keizerrijk legitimiteit aan de vazalvorsten, de mogelijkheid om handel te drijven met China, en bewaakte het de geopolitieke status quo in Oost- en Zuidoost-Azië.

Naast deze vazalstaten, met Korea en Vietnam als belangrijkste, waren er nog andere staten die in de eerste helft van de negentiende eeuw het Chinese keizerrijk omringden. In het oosten lag Japan, dat geen diplomatieke betrekkingen onderhield met China. Ooit was ook Japan een vazalstaat van China, maar dat was al vele eeuwen geleden. Aan het einde van de zestiende eeuw had de Japanse krijgsheer Toyotomi Hideyoshi, die in Japan de macht had verkregen na een lange periode van burgeroorlog, geprobeerd China te veroveren. Met dat doel stak in 1592 een Japanse invasiemacht de zee naar Korea over en bezette deze een groot deel van het land. Het lijkt misschien wat overmoedig van Hideyoshi dat hij meende het enorme China te kunnen veroveren, maar zo'n drie eeuwen eerder had de Mongoolse leider Koeblai Khan laten zien dat het mogelijk was. Van 1279 tot 1368 heersten de Mongolen over China.

Maar Hideyoshi was minder succesvol dan Koeblai Khan. In reac-